

DE CONFUSIONE. O PERECHE PARONIMICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHIE: VIITOR VS FIITOR

„Cercetând lexicul limbii vechi am dorit să urmărim «prezentul lexical de ieri», un «ieri» care însumează, îndeobşte, primele trei secole, începând cu sec. al XVI-lea...” (Dimitrescu 2014: 10)

0. Studiul aprofundat al limbii vechilor noastre scrieri ne poate ajuta să înţelegem cum s-au constituit normele limbii române literare de-a lungul veacurilor, cu ezităările şi cu variaţiile inerente, reperate la diferite niveluri ale limbii (Gheţie 1997, Chivu 2000). În acest sens, în afara aspectelor de ordin morfosintactic, un interes particular prezintă vocabularul (Dimitrescu 2014), care este strâns legat de societate şi de mutaţiile care se petrec în sânul acesteia.

0.1. În numeroase situaţii, discuţiile asupra lexicului limbii române vechi au avut în vedere inventarul sau modalităţile de formare de noi unităţi lexicale, lăsându-se, cel mai adesea, la o parte, asocierile lexico-semantice dintre cuvinte ori frecvenţele largiri sau restrângeri de semnificaţie, la care se adaugă cazurile de suprapunere şi de confuzie lexicală.[1]

0.2. Dintru început, trebuie să precizăm că, în raport cu analiza semantismului faptelor de limbă sincronice, urmărirea modului în care funcţionau în diacronie principalele categorii semasiologice nu este semnificativă, ceea ce a dus la o circumscriere, adesea, lacunară a unor aspecte, excepţie făcând sinonimia, care, cu ani în urmă, a fost temeinic analizată de către Florica Dimitrescu, care observa, de altfel, că posibilitatea de „exprimare cu ajutorul cuvintelor provenite din mai multe limbi reprezintă ceva rar [...] şi demonstrează capacitatea sinonimică a românei.” (1995: 290-298)

1. Având ca punct de plecare un demers analitic asemănător, ne propunem să investigăm felul în care a luat naştere şi în care a vieţuit, în perioada de început a limbii române (1532-1780), perechea paronimică [2] *viitor/fiitor* [3], ce presupune, în ceea ce priveşte membrii constitutivi, o „cvasiidentitate în planul expresiei şi diferenţă mai mică sau mai mare în planul conţinutului.” [4] (Hristea 1984: 26)

1.1. În perspectivă lexicală, avem a face cu două baze derivative verbale (verbele *a via* şi *a fi*), cărora li s-a ataşat sufixul *-tor* [5] (fem. *-toare*), cu înţelesul „purtătorul unei însuşiri legate de acţiunea unui verb” (Coteanu 2007: 44-45,

Popescu-Marin 2007: 183-194). În timp însă, în constituirea unei alte perechi paronimice, a fost antrenat și omonimul *viitor* 'care va veni, care va urma', având drept bază derivativă verbul *a veni*, care, la rându-i, a intrat în relație de paronimie cu *fiitor*.

2. Înainte însă de a urmări ocurențele și distribuția perechii paronimice în chestiune, considerăm că este necesar să aducem clarificări de ordin lexicosemantic care să permită delimitarea adecvată a modului de constituire a semnificațiilor, care se intersectează în varii contexte, în urma procesului de atracție paronimică, „ce constă în faptul că un paronim care e mai frecvent, în limbă, și deci mai familiar vorbitorilor îl «atrage» pe cel care este mult mai puțin cunoscut”, substituindu-se acestuia din urmă în procesul comunicării verbale. [6] (Hristea 1984: 26). Probabil că, într-o primă etapă, apropierea formală [7] și cea de semnificație au făcut ca paronimia să ducă la atragerea lui *fiitor* 'cel care este', mult mai rar întrebuițat, înspre *viitor* 'cel care trăiește', cu care până la urmă s-a confundat.

2.1. Atragerea a fost probabil facilitată și de apropierea de timbru dintre cele două consoane inițiale, respectiv labiodentale, continue, una sonoră, *v*, alta surdă, *f*; a se vedea și trecerea grupului consonantic slav *sv* la *sf*: *svânt/sfânt* în cuvinte de origine slavă, însă aceeași poate avea loc și în cuvinte latinești.

2.2. După cum s-a putut remarca *supra*, adjectivele analizate în acest studiu nu ridică probleme de natură etimologică, ci mai degrabă de natură distributivă și, implicit, semantică. Totuși putem constata că *viitor* este mai ambiguu decât *fiitor*, valorile celui dintâi fiind mult mai adesea predispuse la confuzii decât ale celui din urmă (*fiitor*), care are o întrebuițare clară, plasând numele, acțiunea ori adjectivul în situații prezente ori ulterioare momentului vorbirii, mai precis în perspectivă.

3. În veacul de început al scrisului românesc, cel de-al XVI-lea [8], se poate constata că *fiitor* nu este înregistrat, fapt care ne face să ne îndreptăm atenția înspre următoarele două secole, în care diversitatea textelor și a valențelor stilistice este semnificativă (Chivu 2000). În schimb, este prezent *viitor* (*-toare*) cu înțelesul 'trăitor, cel care trăiește, cel care viețuiește' și care are drept bază derivativă verbul (*a*) *via(re)* (< lat. *vivere*) [9].

3.1. În tipăriturile coresiene [10], situația se prezintă astfel: în *Carte cu învățătură*, *viitor* are două ocurențe („Învățătoriu *viitoriu* iaste, și te cheamă.”, CEV, 99, p. 95; „Aceasta să înțelegem și să ne gătim, că vine, să știți, *viitoriu*, și vine și nu va pesti, și are a plăti noao tuturoră, cuiș după lucrul lui.”, CEV, 114, p. 108); în *Psaltirea slavo-română* (1577), are, de asemenea, 2 ocurențe („Auziră limbi și mâniară-se dureare, priimiră *viitorii* în Filistim.”, CPs., 287r, p. 610; „Nu cădem ce cădea-vor *viitorii* în pământ.”, C, Ps., 301r, p. 639); în *Molitevnicele rumânesc*, *viitor*, cu valoare nominală, este întâlnit o dată („Tu eș[i] *viitoriu* lumiei a toată până în veci[e]”, CTE, 286r, p. 210); în *Tetraevanghelul coresian*, *viitor* apare de două ori („Tu unul *viitoriu*

ești den Ierusalim și nu știi ce-au fost întru el în zioa aceasta.”, CTETR₂, 78r-178v, p. 136-137; „Învățătorul **viitoriu** iaste și te cheamă.”, CTETR₂, 211r, p. 154); în *Lucru apostolesc*, **viitor** apare o dată, însă cu înțelesul ‘cei care trăiesc, viețuiesc’ („**Ce viitori** în Ierusalim și județele lor amu acesta nu-l cunoscără.”, CLA, f. 61).

3.2. În ceea ce privește veacul al XVI-lea, demersul adecvat de interpretare în unele situații punctuale îl poate reprezenta și compararea traducerilor unor fragmente din textul biblic, cu scopul vădit de a sesiza cât mai bine semnificația termenului **viitor** în diferite contexte.

Petru un asemenea întreprindere, am ales două dintre microtextele inserate în amplul studiu asupra *Codicelui Bratu*. Acestea se găsesc la pagina 141. Punându-le în oglindă, se poate observa că avem, în fapt, același cuvânt **viitor** ‘trăitor’, care cunoaște o variantă, respectiv **vietor** („**Ce viitorii** în Ierusalim și județele lor, amu, acesta nu-l cunoscuseră și glasul prorocilor, ce prespre toate sâmbetele ciătăia ei judecând sfîrșiră și nece o vină de moarte nu-i aflare.”, CP, p. 141/„**Vietorilor**, amu, întru Ierusalim și judecii lor, acesta nu-l înțeleaseră și glasul prorocilor, cei ce prespre toate sâmbetele ciătății judecară, svârșiră și nici dineoară vină de moarte aflare.”, CB, p. 141).

3.3. Exceptând unele texte în care nu apar acești termeni (CLM, ULM, EÎ, ȘTB, VC, Caz. V), în secolul al XVII-lea, perechea paronimică **viitor/fiitor** începe să se constituie, iar situația membrilor constitutivi se prezintă astfel: în scrierile lui Antim Ivireanul, **fiitor** nu apare, iar **viitor** e reperat o singură dată („...unul ca acela să fie afurisit și neertat și în acest veac și în cel **viitor** de domnul Dumnezeu atotfiitoriu...”, AO, 9v, p. 328); în *Varlaam și Ioasaf*, **viitor** apare o singură dată („...ce se zice fără putrejiciune, și la ceriuri înălțat [...], și iarăș **viitor** cu slavă [...] a judeca pre vii și pre morți...”, SIVI, 166r, p. 126), iar **fiitor** e prezent exclusiv în calcul după model slavon *pururea-fiitor* ‘veșnic’ („...și Dumnezeu fiind fără începătură și **pururea-fiitor**...”, SIVI, 164r, p. 195; „...Dumnezeu deplin și de-viață-făcător și de-sfinție-dătător, Singur-volnic, Însuș-putearnec, Împreună-pururea-**fiitor** și cu stat...”, SIVI, 164r, p. 195); în *Biblia de la București* (1688), **fiitor** nu este atestat, ci doar **viitor** („Acestea să le priimească la **viitoriu** an.”, BB, p. 151).

3.4. Ținând cont de situația acestor termeni în textele cercetate, s-ar părea că trebuie să situăm apariția și constituirea perechii paronimice **fiitor(-toare)** vs. **viitor(-toare)** în cea de-a doua jumătate a veacului al XVII-lea, deoarece aceasta apare mai ales în scrierile lui Dosoftei, însă nu exclusiv. Astfel, în *Paremiile* sale, sunt întâlnite ambele cuvinte, în multe dintre contexte fiind vorba despre un sens apropiat, exprimând fie existența, fie perspectiva, revelându-se astfel atracția paronimică. De pildă, în enunțul latinesc „*Orbis grande malium rughiens et damna futura*”, Dosoftei echivalează adjectivul *futura* cu *fiitoare* „Lumii năvalnic rău rugind și osânde **fiitoare**.”, DPar., III 131r, p. 287.

Se vede astfel că *fiitor* acoperea și unele dintre înțelesurile lui *viitor* [11]. Astfel de situații sunt frecvente la Dosoftei și sugerează că *fiitor* îl înlocuiește pe *viitor* în varii enunțuri („Iară deși multă înmățătură de dăscălie pofteaște cineva, știe ceale di-nceput și ceale **fiitoare** asămenează.”, DPar., IV 10v, p. 309; „Grăitu-ne-ai prin rostul șerbilor Tăi prorocilor de mainte, vestindu-ne acea pre urmă **fiitoare** mântuire.” DL, 9, p. 123-124).

3.5. Există și situații în care *viitor* poate fi interpretat ca *fiitor*, după cum se poate observa în exemplul următor: „Așa dzâce Domnul Dumnădzău, Svântul lui Izrail, acela ce l-au plăzmuț, acela ce-au făcut ceale **viitoare**.”, DPar., III 13r, p. 157. În *Viața și petrecerea svinților*, cele două paronime coexistă, *fiitor* fiind întrebuițat cu valoarea lui *viitor* („...și ceale **fiitoare** găciia și altor minuni făcător au fost a multe.”, DVPS, 266r, p. 231; „Și altele multe preaslăvite făcând și de ceale **fiitoare** prorocind, cătră Domnul au ieșit spre odihnă veacinică”, DVPS, 305r, p. 263), ultimul apărând cu înțeles propriu în numeroase contexte („Și prorocia lucrurile ceale **viitoare** din dumnădzăiasca descoperire.”, DVPS, 35r, p. 42; „...și pentru ceale **viitoare** a mulț au prorocit și cătră Domnul au purces de s-au prestăvit.”, DVPS, 255r, p. 221).

3.6. Tot în limba secolului al XVII-lea *viitor* ‘care trăiește, care viețuiește’ forma pereche omonimă cu *viitor* ‘cel care va veni, care urmează să vină’: „Era lumina cea adevărată, carea luminează pre tot omul **viitoriu** în lume.” (DPar., III 69r); „Acesta era carele am dzâs, acel după mine **viitoriu** naintea mea fu, că mainte de mine era, și din plinul lui noi am luat și har pentru har...” (DPar., III 69v); „Mărturisesc un Botez în iertarea păcatelor, aștept sculara morților și viața **fiitorului** veac.” DL, 20, 73-74), aspect care dovedește că ne aflăm în prezența unui proces mai complex, care antrenează asocieri semantice și ce trebuie analizate cu atenție.

3.7. Aceeași pereche paronimică este întâlnită și în *Mărgăritarele* lui Ioan Gură de Aur, în care *fiitor* apare de 5 ori („Așa să vor număra o mie de zile, iară veacul cel **fiitoriu** iaste netrecut și număr nu are.”, IGAM, 151r-151v, p. 421; „Și nu numai aicea să dau Satanii, ce și acolo, în viața cea **fiitoare** va auzi”, IGAM, 172v, p. 478), iar *viitor* de 41 de ori („Deci, de vom face așa vrăjmașilor noștri și-i vom ierta de greșalele lor, care lucru iaste mai mare decât toate bunătățile, ne vom învrednici de vom dobândi binele cel **viitoriu** și veacinic, întru Isus Hristos, Domnul nostru, a căruia e slava și puterea, împreună cu Părintele și cu Duhul Sfânt, acum și pururea și în veacii veacilor, amin.”, IGAM, 44r, p. 136).

3.8. În *Divanul* cantemirian, am întâlnit ambele adjective, folosite când cu înțeles diferit („De vreme dară ce până într-atâta tărie nedejde ai și pre multe **viitoare** și **fiitoare** te întemeedzi...” , DC, D, 27r, p. 97; „...de vreme ce lucrurile spuse și nevădzute credzi și pre cele **viitoare** și **fiitoare** te sprijenești...” , DC, D, 24v, p. 91), când cu același înțeles ‘care urmează, următor’ („Au n-am vădut eu pre mulți cu a ta minte purtându-să și cu socotiala ta slujindu-să și în lucrurile **fiitoare** nedejdiuindu-să?”, DC, D,

25r, p. 93"; „Nu într-acesta veac, ce în cel **viitoriu**, viața a ți să lungi silește.”, DC, D, 70v, p. 213).

3.9. Într-unul dintre dicționarele vechi românești (DLVI 2001) din aceeași perioadă, termenii apar, în glosări, cu sensuri proprii. De pildă, **fiitor** are patru ocurențe (**absens**: *depărtat fiitor, care iaste dăpărtat, de nu iaste de față*, p. 6; **superfuturus,-a,-um**: *rămâitori, fiitori,-re*, p. 496; **superstes,-is**: *care încă trăiaște, custă adecă fiitori custători,-re, viețuitori sănătos,-re*, p. 497; **vigens,-tis**: *fiitori în puteare,-re, în vârstă*, p. 542).

Cât despre **viitor**, acesta cunoaște un număr mai mare de ocurențe (38 la număr) și era întrebuițat cu sensul din zilele noastre, plasând acțiunea sau numele într-un moment mai mult sau mai puțin depărtat (**aruspex**: *prorocitori de lucruri viitoare*, p. 57; **aruspicina**: *meșteșug de prorocire viitoare*, p. 57; **auguraculum**: *loc de prorocire, adecă de vrăjire de lucruri viitoare, de găcit loc*, p. 65; **conjecto,-as**: *socotescu, sămăluiescu, găcescu de lucruri viitoare*, p. 124).

3.10. În ceea ce privește coexistența celor două adjective în veacul din urmă al perioadei limbii române vechi (al XVIII-lea), menționăm faptul că acestea sunt prezente într-o serie de texte [12], din care am excerptat următoarele exemple: în *Istoria ieroglică, fiitor* continuă să fie folosit, însă într-un număr relativ redus de cazuri („*Papagaia dară, într-acesta chip, după ce proimiul voroavei sale sfârși, de umbrirea a fiitorului acelor doai monarhii stat să apucă, dzicând.*”, DC, II, 93, p. 127; „*...nici vreodânăoară cineva rădăcina adevărului pentru cele fiitoare, afară din tot prepusul, cu socoteala a atinge s-au vădzut.*”, DC, II, 161, p. 204), fiind concurat tot mai mult de **viitor** („*Numai vremea (care oglinda ieste a lucrurilor viitoare), va arăta...*”, DC, II, 76v, p. 108).

3.11. Interesant este faptul că, în *Gramatica rumânească* (1757), **viitor** nu este înregistrat, ci doar paronimul său, **fiitor** [13], care cunoaște un număr semnificativ de ocurențe (peste 50, în general, în sintagma *vremea cea fiitoare*), ceea relevă faptul că acest adjectiv era folosit pentru a se exprima ideea de viitor („*Toată vremea cea fiitoare întru cea de pe urmă slovenire greu să apasă, precum: voi zăbovi.*”, EG, 17/18r, p. 20; „*Închipuirea cea nehotărâtoare. Vremea cea de acum și cea fiitoare.*”, EG, 99/59r, p. 69).

4. În principal, majoritatea dicționarelor concordă în definirea termenului **fiitor** și în oferirea de soluții etimologice, însă, în unele dintre acestea (DLR [14] VI 2010/1934: 122; Scriban 2013/1939: 505), se semnalează și faptul că, în anumite contexte, avem de-a face cu o confuzie cu **viitor**, format tot prin derivare (*a veni + -tor, -toare*).

Nu vom prezenta în detaliu accepțiunile termenului **viitor** din perioada modernă, deoarece acestea sunt, în principal, aceleași, ci vom avea în vedere sensurile adjectivului/substantivului **fiitor**, deoarece acesta necesită lămuriri suplimentare.

4.1. În perspectivă semantică, am putut decela următoarele informații în paginile principalelor lucrări lexicografice. La Laurian, Massimu (1871: 1238), pentru termenul *fiitoriu*, *-toria*, se face trimitere la *futurus*, *venturus*; care se va fiia, venitoriu: *cele trecute, presente și fiitorie*. În schimb, *viitor* nu figurează, ceea ce sugerează că autorii au remarcat și ei confuzia între cei doi termeni, preferându-l pe *fiitor*.

4.2. În TDRG (1911/2003: 182), avem: I. Adj. 1. Seiend, existent. 2. Zukünftig. *Cere lăsare decele trecute păcate și izbăvirea celor fiitoare* (Mărg. 228a). *Cele fiitoare gâcia* (DOS. VS, ian. 19). II. *fiitoare* S.f.1. Braut. 2. Pl. Zukunfft F. *Fiitoarele foarte a păzi* (Cant. DIV. 54a). Et. A fi, vgl. Jedoch auch *viitor*.

După cum se poate observa, este înregistrată confuzia amintită, iar, la *viitor*, autorul reține: I. Adj. *zukünftig, kommend*. – Auch substantiv: *Aceste dară trecute pomenind și cele viitoare socotind* (CANT. DIV. 56b). II. S. n. *Zukunfft F., Futur N. Pe (în) viitor în Zukunfft, zukünftig. Viitor de aur fără noastră are* (BOLINT. I, 151). *Toate cei mari la câte fac...Nu fac pentru ajutor Sau gândind viitor* (MUMUL., GCR. II, 248). Selten pl. Amândoi...își puneau visurile tovarășie și-ncepeau să-și clădească *viitoruri* (VLAH. NUV. 54) *Zkunftspläne*. GR. *ven-* (EFTIMIE L. 333), ET. *a veni*.

4.3. Al. Resemerită (1924) și I. A. Candrea și Gh. Adamescu (DEI 2010/1931) nu rețin termenul *fiitor*, ceea ce sugerează că acesta nu mai era în uz. În schimb, este reținut *viitor*, perceput de Resemerită (1924: 900) ca 1.) Care urmează să vină, care vine sau care va veni, va urma; care va avea loc – *la anul viitor, în sesiunea viitoare*; 2.) S. n. timpul ce urmează; evenimentele sau împrejurările ce vor urma – *viitorul ne va da dreptate*; 3.) Norocul, destinul sau soarta ori cariera viitoare – *acest tânăr are un viitor strălucit*; 4.) gram. Timp de conjugare ce arată stare sau lucrare viitoare. *Viitorul*, ziar politic, liberal., a cărui definiție se regăsește, diferit prezentată, și în (DEI 2010/1931: 1423).

4.4. În DLR VI (2010/1934: 122), *fiitor, -toare* este înțeles ca Existănt. Présent. Futur. (Literar, învechit). Adjectivul verbal al lui a fi (derivat prin suf. *-itor*). Care este, dăinuiește, existent, în ființă. *Lumina ta cea pururea fiitoare*. Calendariu (1813). || Care este de față, prezent. *Dumnezeu...este pretutindene fiitoriu*, Drăghici, R.200. || (Prin confuziune) *Viitor. Ceale fiitoare gâcia*. Dosofteiu, V.S. 18. | Substantivat, la fem. Logodnică (propriu: nevastă viitoare). *Ce mai face fiitorea mea ?* I. Negruzzi, VI, 9.

4.5. Augustin Scriban (2013/1939: 505) consemnează și el adjectivul *fiitor, -oare*, adj. (d. a fi) Care este existent. Sec. 19 (prin confuziune cu *viitor*). *Viitor*. Din consultarea informației din DLR, expusă *supra*, rezultă ca, deja în secolul al XVII, confuzia între cele două adjective era prezentă, iar nu, în veacul al XIX-lea, așa cum afirmă Scriban (2013/1939).

4.6. În paginile DEX (2016/1975) și DEXI (2007) *fiitor* nu figurează, însă este prezent în MDA II (2002: 416), unde este oferită o primă atestare, la Dosoftei, *Viața*

și petreacerea svinților 18/2, specificându-se că acest termen are următoarele accepțiuni: 1. Existent. 2. (Prin Confuzie). Viitor. 3. Logodnică. În schimb, *viitor* cunoaște accepțiunile care se întâlnesc în zilele noastre.

5. Din analizele întreprinse, atât cea pe textele vechi, cât și cea lexicografică, rezultă că perechea paronimică *viitor/fiitor* s-ar constitui în ce-a de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, datorându-se mai multor factori care au dus la apariția unei relații paronimice între termeni, dintre care amintim apropierea semantică, diferențe formale minore (o consoană), valoarea morfologică identică (în general, adjectiv, dar și substantiv) și baza derivativă diferită.

5.2. După cum am constatat, în cazul traducerilor textelor religioase, compararea anumitor paragrafe este hotărâtoare în clarificarea unora dintre semnificații, iar informația din coloanele dicționarelor ar trebui actualizată, prin completarea cu mai multe exemple relevante, excerptate din vechile texte. Cât despre semnificația adjectivului *viitor* 'care va veni, care va fi, care va exista, care va apărea' (DEX 2016: 1320), aceasta poate fi dezambiguizată în context, ținând cont mai ales de semantismul verbului (*a proroci, a ghici*) sau de timpul verbal întrebuițat (*viitor*).

5.1. De asemenea, trebuie să precizăm că, în acest caz, fenomenul atracției paronimice, în anumite perioade, a funcționat diferit, în sensul că, într-un prim moment, a fost frecvent folosit unul dintre termenii constitutivi ai perechii paronimice (*viitor* 'care trăiește/care vine'), care, ulterior, l-a atras și pe celălalt care nu era atât de răspândit (*fiitor* 'cel care există, care este') și, în timp, l-a înlocuit. De-a lungul vremii, până la „izbânda” unuia dintre termeni, avem un schimb de roluri între elementul indus și elementul inductor. Apariția acestei perechi paronimice s-a datorat evoluției vocabularului și unor suprapuneri lexicale (Papahagi 1981: 35-73), iar „faptul că limba este într-o continuă mișcare și dezvoltare creează permanent condiții de asemănare formală între cuvinte.” (Felecan 1993: 28)

6. Analiza punctuală a acestei perechi paronimice din diverse perspective (lexicală, semantică ori etimologică) a permis identificarea unor aspecte mai puțin avute în vedere, cum este, de pildă, semantismul complex asociat termenilor implicați. Prin urmare, faptele de limbă veche românească îndeamnă la o interpretare atentă, deoarece, în multe dintre situații, contextul sugerează care a fost intenția autorului ori a traducătorului. Prin acest studiu, am putut, astfel, onora invitația făcută pe calea scrisului de către Florica Dimitrescu, și anume „de a aborda tezaurul lexical vechi, din păcate, acum, prea puțin explorat și exploatat, în cele mai nobile accepții ale acestor două cuvinte...” (2014: 10).

NOTE

- [1]. Pentru aceste ultime aspecte, vezi Papahagi (1981: 35-73).
- [2]. Theodor Hristea (1994b: 109) observă că „paronimia n-a fost încă studiată pe măsura importanței pe care o prezintă” și că acest „fenomen în discuție continuă să rămână aproape complet ignorat în literatura noastră de specialitate.” (1994a: 112)
- [3]. În anumite situații, prin schimbare de valoare gramaticală, putem avea și substantive. Având în vedere că, în multe cazuri, termenii constitutivi ai perechii paronimice au valoare adjectivală (mai ales în a doua parte a perioadei studiate) am dat prioritate, în interpretarea noastră, acestei părți de vorbire, însă observațiile ce urmează privesc și substantivele, totul depinzând de ocurențele din context. De altfel, Magdalena Popescu-Marin (2007: 183) observa că „în română, *-tor* substantival și *-tor* adjectival se confundă. Derivatele cu acest sufix sunt substantive sau adjective. În majoritatea cazurilor, pot îndeplini ambele funcții.”
- [4]. Ion Coteanu *et alii* (1985: 128) consideră că paronimele „seamănă cu omonimele [...], dar nu formează o categorie organizată a vocabularului.”
- [5]. În limba veche, *-tor* cunoaște și varianta *-toriu*.
- [6]. Autorii DSL (2005: 374) remarcă și ei că „între paronime se manifestă o atracție (paronimică), care face ca termenul mai frecvent în limbă să-l atragă pe cel mai puțin cunoscut, substituindu-i-se.”
- [7]. Theodor Hristea (1994c: 110) afirmă că „paronimele sunt cvasiomonime, ceea ce înseamnă că, în principiu, ele nu pot să difere decât printr-un sunet sau două (în eventualitatea că e vorba de cuvinte cu un corp fonetic mai lung ori cu o structură fonologică specială).”
- [8]. În studiul nostru, ne vom baza pe fapte de limbă observate în textele constitutive ale corpusului.
- [9]. Vezi și DLR XVIII (2010: 512) unde este explicat adjectivul *viitor*, *-toare* (*viitor*, *-toare*).
- [10]. În PO, PH, DÎ, TR, CV, CS, ML, PS, CTd, FD, EVSRS, nu am identificat niciunul dintre adjective.
- [11]. În latină, unul dintre radicalii verbului *esse* era *fu*, de unde la infinitiv, viitor-impersonal, *fu-turum*, *-am*, *-um esse* și la participiu, viitor, *fu-turus*, *-a*, *-um*, ceea ce ar putea justifica echivalarea cu *fiitoriu*, în anumite situații. A se vedea unele exemple *supra* (DPar.) și *infra*, în special cele privitoare la terminologia gramaticală (Alexi, EG).
- [12]. Ne raportăm doar la textele care conțin amândouă aceste adjective ori, prin schimbare de valoare gramaticală, substantive. Există o serie de texte în care e prezent doar *viitor* (NL/ CM I-II/ CC, IȚR/ Pseudo-Amiras/ AU, CP).
- [13]. Cu aceeași valoare este folosit și de Alexi (1826: 85): *Modus infinitivus. Futurum - fiitoriu'l futurum esse*. Același termen (*fiitoriu* 'viitor') figurează și în *Gramatica ieromonahului Macarie* (*apud* Gheție, Chivu 2000: 72).
- [14]. Pentru dicționarele românești care cunosc mai multe ediții, am consultat-o pe cea mai recentă, notând însă și anul ediției princeps.

CORPUS

- Alexi, Ioan, 1826, *Grammatica Daco-Romana sive Valachica*, Vienne, Bibliopola Iosephum Geistinger. (Alexi)
- Antim, Ivireanul, 1972, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva. (AO)
- ***, 1988, *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române. (BB)
- Cantacuzino, Constantin, 2006, *Istoria Țării Rumânești*, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar și indice de nume proprii de Otilia Dragomir, București, Editura Academiei Române. (CC, IȚR)
- Cantemir, Dimitrie, 1973, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, ediție ilustrată de Simona Runcan, București, Editura Minerva. (DC, II)
- Cantemir, Dimitrie, 1969, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Virgil Cândea, București, Editura pentru Literatură. (DC, D)
- ***, 1993, *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București, Editura Academiei Române.
- ***, 2003, *Codicele Bratul*, ediție de text de Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. (CB)
- ***, *Codicele voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva. (CV)
- Coresi, 1998, *Tâlcul evangheliilor și Molitevnice românești*, ediție critică de Vladimir Drimba, cu un studiu introductiv de Ion Gheție, București, Editura Academiei Române. (CTE)
- Coresi, 1976, *Psaltirea slavo-română (1577), în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei Române. (CPs.)
- Coresi, 1963, *Tetraevanghel (Brașov 1560-1561), comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăești (1574)*, ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Române. (CTETR₂)
- Coresi, 1930, *Lucrul apostolesc (Apostolul)*, ediție reprodușă în facsimile de Ion Bianu, București, Tiparul «Cultura Națională». (CL)
- Coresi, 1914, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I (*Textul*) București, Atelierele Grafice Socec & Co. (CEV)
- Costin, Miron, 1958, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă. (CLM)
- ***, 1961, *Cronicari munteni (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul Cantacuzinesc, Radu Popescu, Radu Greceanu, Anonimul Brîncovenesc)*, vol. I-II, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru Literatură. (CM)

- Dosoftei, 2012, *Parimiile preste an* (1683), ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și glosar de Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. (CPar.)
- Dosoftei, 2002, *Viața și petrecerea svinților* (1682-1686), text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj[-Napoca], Editura Echinoc. (DVPS)
- Dosoftei, 1980, *Dumnezeiasca liturghie* (1679), ediție critică de N. A. Ursu, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei.
- ***, 1914, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, de Nicolae Drăganu, București, Edițiunea Academiei Române. (CTd)
- Eustatievici-Brașoveanu, Dimitrie, 1969, *Gramatica rumânească* (1757). *Prima gramatică a limbii române*, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică. (EG)
- ***, 1971, *Evangelheliarul slavo-român de la Sibiu*, studiu introductiv filologic de Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, București, Editura Academiei Române. (EVSRS)
- ***, 2011, *Evangelhie învătătoare* (Govora, 1642), ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române. (EÎ)
- ***, 1996, *Floarea darurilor. Sindipa*, text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandra Moraru și Magdalena Georgescu, București, Editura Minerva. (FD)
- Gheție, Ion (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea* (I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Todorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*), ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman-Moraru, Florentina Zgraon, București, Editura Academiei Române. (TR)
- Gură de Aur, Ioan, 2001, *Mărgăritare*, ediție îngrijită, indice de nume și glosar de Rodica Popescu, București, Editura Libra. (IGAM)
- ***, 1977, *Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, București, Editura Academiei Române. (MI)
- Mareș, Al. et alii, 1979, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române. (DÎ)
- Mareș, Al. (coord.), 1994, *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521-1639), București, Editura Academiei Române. (CLRV)
- Neculce, Ion, 1982, *Opere (Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte)*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva (NL)
- ***, 1968, *Palia de la Orăștie* (1581-1582). *Text – Facsimile – Indice*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei Române. (PO)
- ***, *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, vol. I-II, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române. (PH)
- ***, 1916, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII*, edițiune critică de I.-A. Candrea, București, Atelierele Grafice Socec & Co. (PS)
- Pseudo-Amiras, 1975, *Cronica anonimă a Moldovei* (1661-1729), studiu și ediție critică de Dan Simionescu, București, Editura Academiei Române. (Pseudo-Amiras)

- Stanciu-Istrate, Maria, 2013, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române. (SIVI)
- ***, 2012, *Șapte taine a besearecii (1644)*, ediție critică, notă asupra ediției și studiu filologicolingvistic de Iulia Mazilu, cuvânt înainte de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza». (ȘTB)
- Ureche, Grigore, 1955, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă. (ULM)
- Uricariul, Axinte, 1993-1994, *Cronica Paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I-II, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva. (AU, CP)
- Varlaam, 1943, *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de Jacques Byck, București, Editura Regală pentru Literatură și Artă. (Caz. V)
- Varlaam, 1984, *Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, București, Editura Minerva. (VC)

BIBLIOGRAFIE

a) studii:

- Chivu, Gh., 2000, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Coteanu, Ion, 2007, *Formarea cuvintelor în limba română. Derivarea, compunerea, conversiunea*, editat de Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrânceanu, București, Editura Universității din București.
- Coteanu, Ion et alii, 1985, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dimitrescu, Florica, 2014, *Din lexicul limbii române vechi – și nu numai*, București, Editura Universității din București.
- Dimitrescu, Florica, 1995, *Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi*, Cluj-Napoca-București, Editurile Clusium & Logos.
- Felecan, Nicolae, 1993, *Paronimia în limba română. Probleme de lexic și cultivare a limbii române, însoțite de un dicționar de paronime*, Baia Mare, Editura Gutinul SRL.
- Gheție, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, autori: Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu, București: Editura Academiei Române.
- Gheție, Ion, Chivu, Gheorghe (coord.), 2000, *Contribuții la istoria limbii române literare – secolul al XVIII-lea (1688-1780)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Hristea, Theodor, 1994a, *Din nou despre paronime*, în Theodor Hristea, *Probleme de cultivare a limbii române contemporane*, București, Academia Universitară Athenaeum, p. 112-113.
- Hristea, Theodor, 1994b, *Paronimele*, în Theodor Hristea, *Probleme de cultivare a limbii române contemporane*, București, Academia Universitară Athenaeum, p. 109.

- Hristea, Theodor, 1994c, *Paronime și confuzii paronimice*, în Theodor Hristea, *Probleme de cultivare a limbii române contemporane*, București, Academia Universitară Athenaeum, p. 110-111.
- Hristea, Theodor (coord.), 1984, *Sinteze de limba română*, ediția a treia revăzută și din nou îmbogățită, București, Editura Albatros.
- Papahagi, Tache, 1981, *Disparații și suprapuneri lexicale*, în Tache Papahagi, *Grai. Folklor. Etnografie*, ediție și prefață de Valeriu Rusu, București, Editura Minerva.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord.), 2007, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.

b) **dicționare:**

- Bidu-Vrânceanu, Angela et alii, 2005, *Dicționar de științe ale limbii*, ed. a 2-a, București, Editura Nemira & Co. (DSL)
- Candrea, I.-A, Adamescu, Gh., 2010, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, 1 (*Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (1) de I.-Aurel Candrea, ediție anastatică îngrijită și prefațată de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O. (DEI)
- Corbea, Teodor, 2001, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, vol. I (*Studiu introductiv, note și text*), ediție de Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium. (DLCVI)
- ***, 2007, *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator științific Eugenia Dima, Chișinău, Editurile Arc & Gunivas. (DEXI)
- ***, 2016, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold. (DEX)
- ***, 2010, *Dicționarul limbii române*, tomurile VI (F-I/Î) - XVIII (V-Vizurină), București, Editura Academiei Române. (DLR)
- Laurian, A.T., Massimu, J.C., 1871, *Dictionariulu Limbei Romane*, vol. I, Bucuresci, Noua Tipographia a Laboratoriloru Romani. (Laurianu și Massimu)
- ***, 2002, *Micul dicționar academic*, vol. II (D-H), București, Editura Univers Enciclopedic. (MDA)
- Resmeriță, Alexandru, 1924, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, Institutul de Editură «Ramuri». (DESLR)
- Scriban, August, 2013, *Dicționarul limbii românești. Etimologii, înțelesuri, exemple, citații, arhaisme, neologisme, provincialisme*, ediție anastatică și prefațată de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I. O. (Scriban)
- Tiktin, H., 2003, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band 2 (D-O), Cluj-Napoca, Editura Clusium. (TDRG)

*De confusione. Une paire paronymique en ancien roumain:
viitor 'vivant, futur, venant' vs fiitor 'existant'*

Résumé: Dans son intervention, l'auteur se propose d'analyser la façon dont s'est constituée et a fonctionné en ancien roumain la paire paronymique **viitor** 'vivant, futur, venant' vs **fiitor** 'existant'. Afin de rendre plus pertinente sa démarche interprétative, il s'appuie sur des anciens textes, datant des XVIe-XVIIIe siècles, ainsi que sur les informations qui se trouvent dans les entrées lexicographiques, pour mieux circonscrire le fonctionnement des mots en question. L'auteur observe d'ailleurs que l'attraction paronymique se fait à tour de rôle, car chacun des éléments concernés exerce une influence sur l'autre, en culminant, dans les siècles suivants, avec la généralisation du nom/de l'adjectif **viitor** 'futur'.

Mots-clés: lexicque, sémantique, paronymie, attraction paronymique, ancien roumain, monuments de langue, dictionnaire.

NOTĂ: Această contribuție a fost posibilă datorită implicării în cadrul proiectului PN-II-PT-PCCA-2013-4-2062 (*Identificarea și corelarea conceptelor din manuscrise și cărți vechi românești, cu ajutorul unei aplicații informatice, în vederea dinamizării sociale prin valorificarea producției culturale* - MCVRO, derulat la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu susținerea financiară a programului PCCA 2013.